

TURNAGÖL YAYLASI

VATANDAŞ 'IN ROMANI

KİTAPŞAATI
YAYINLARI

TURNAGÖL YAYLASI

VATANDAŞ'IN ROMANI

NİHAT SUNAY

TURNAGÖL YAYLASI VATANDAŞ'IN ROMANI

Genel Yayın Nu.: 259

ISBN: 978-605-6546-85-3

1. Basım, Şubat, 2017

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2017
KİTAPSAATİ©2017

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.

Sertifika Nu.: 12131

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Sıla Koçoğlu

Kapak Resmi: Harika Sunay

Baskı ve Cilt: Sözkese Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: (+90) 312 229 99 28

Sertifika Nu.: 13268

 www.kitapsaati.com
 www.facebook.com/kitapsaati
 twitter.com/kitapsaati
 [instagram.com/kitapsaati](https://www.instagram.com/kitapsaati)

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.
Bağcılar Mh. Şemsettin Günlaltay Cad. 283 Sk 9/7 Çankaya/Ankara, Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM: (+90) 541 232 00 96

Faks: (+90) 312 442 52 12

www.kitapsaati.com.tr

Bu Çalışma;

Eşim Harika'ya

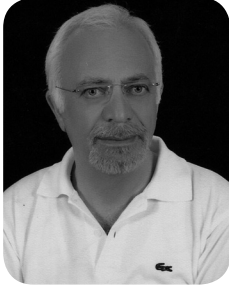
Çocuklarım Nihal, Zühal ve Emreyle birlikte,

İlçem Tutak'a

İlim Ağrı'ya ve

Güzel Türkiye'min Güzel İnsanlarına adanmıştır.

NİHAT SUNAY

1946 Yılında Ağrı'da doğdu. İlk ve orta eğitimini Ağrı'da tamamladıktan sonra 1965/1969 döneminde İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi.

1968 Kuşağı Gençlerindendir.

İkisi kız üç çocuk babasıdır.

Kurucusu olduğu Ağrı Barosu'nun çeşitli dönemler başkanlığı görevinde bulunmanın onurunu yaşamıştır.

1972 yılında başladığı Avukatlık mesleğini 2006'dan bu yana Ankara Barosuna kayıtlı olarak bu ilde sürdürmekte ve yaşamaktadır.

Yaşamının Ağrı da geçmesi, bu ortamda ki gözlemleri bu romanın esin kaynağı olmuştur.

Yazarın ilk romanı olan TURNAGÖL YAYLASI-VATANDAŞ'IN ROMANI'nda toplumsal birliktelik, aile ortamının tatlı sert takışmaları ve çelişkileri anlatılırken bir yandan da bir dava ekseninde taşınmaz davalarının bıkıracak kadar uzun süren yargısal sürecinin nedenleri irdelenmiş ve sergilenmiştir.

Çalışma bir de bu açıdan değerlendirilmelidir.

12.05.2016 EMEK,ANKARA

Birinci Bölüm

KARAKİLİSE-KARAKÖSE-AĞRI

"Kentin geçmişteki isimlerini izleyerek bugüne geldiğimizde bu güzel ilin, Karakilise ve Karaköse evrelerini geçirdikten sonra Ağrı olduğunu görürüz."

1

93 Harbi olarak bilinen 1877/1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Ruslar tarafından bölgeye yerleştirilen Ermeniler bir çok yerlere siyah taşlarla örülü gösterişli kiliseler yapmışlar, bu kiliselerin içinde yer aldığı yerleşim birimlerinden bazılarını da Karakilise ismini vermişlerdir.

Sarıkamış Karakilisesi, Pasinler Karakilisesi, Eleşkirt Karakilisesi bunlardan bazılarıdır.

O dönemlerde Erzurum'a bağlı olan Eleşkirt, Sarıkamış, Pasinler gibi ilçelerdeki Karakilise ismi özellikle askeri açıdan karmaşalara yol açıyordu.

Ağrı'da önceleri Bahçelievler Karakolu'nun, şimdilerde İl Halk Kütüphanesi'nin bulunduğu yerde Ermeniler tarafından siyah taşlarla örme görkemli kilise de Karakilise olarak biliniyormuş ve ismini içinde yer aldığı kasabaya da vermişti.

Burası, aynı isimli köy ve kasabalardan Eleşkirt Karakilisesi olarak ayrılıyordu.

Bunca karışıklığı önlemek için Doğu Cephesi Komutanı

TURNAGÖL YAYLASI

Kâzım Karabekir Paşa'nın önermesiyle Rusların/ Ermenilerin çekilmesinden sonra Kilise kısmı çıkarılmış, kasabanın Köseadağı'nın doğusunda yer almasından esinlenilerek Köse soneki yerleştirilmiş ve 1919 Kasımında bu yerleşim biriminin adı Karaköse olmuştur.

Vilayet AĞRI ismini aldıktan sonra bir süre merkez ilçede adını sürdüren KARAKÖSE ismi 1938 yılında tamamen kaldırılmıştır.

İpek Yolu'nun üzerinde yer alan Ağrı, askeri ve ticari açıdan eskiden beri stratejik öneme sahiptir. Askeri açıdan kuzeyden gelecek potansiyel Rus tehlikesini önleme, doğuda ise İran'a karşı gözdağı amaçlı olarak konuşlandırılan askeri birlikler sırasıyla süvari, piyade tümeni olarak görev yapmış şimdilerde ise Mekanize Piyade Tugayı olarak varlığını sürdürmektedir.

Askeri yoğunluk ticari açıdan kenti canlandırdığı gibi kentin kültürel gelişmesine de oldukça önemli katkıda bulunmaktadır.

BALIKLI GÖL VE GEVREŞİR-ASLANTAŞI

"Balıklı Göl ve etrafındaki köylere giden yol bir süre sonra Tendürek Dağ silsilesinin eteklerini terk eder. Gerek çıkışta gerek inişte biri bitmeden diğeri başlayan inişli çıkışlı keskin, bitmez tükenmez sıkıcı bükümlere dönüşür."

"Balıklı Göl ve etrafındaki ören köylere duvar gibi dik granit kayaların arasından süzülerek tırmanan çığır yolda' aracınız yerçekimine meydan okurcasına yan yatarken dengeyi sağlamak için içgüdüsel olarak bir o yana bir bu yana devinirsiniz..."

Taşlıçay, ismini aldığı Taşlıçay Suyu'nun deltasında yer alır. Tarıma elverişli arazisi, yeşil ve sık ağaçlık doğası ile farklıdır.

Taşlıçay'ın halkı Azeri Türkleri ve Kürtlerden oluşur. Hoşgörü ve birlikte yaşama kültürünü özümsemiş olan bu insanlardan ne Kürtler Kürtlüklerini, ne de Türkler Türklüklerini ön planda tutarak ayırırlar. Taşlıçay halkı için önemli olan dayanışma, biriz kültürü, birbirlerine karşı ilgi ve saygıdır. Özünde her kesim kendilerine özgü gelenek, görenek ve alışkanlıklarını ödünsüz yaşamalarına ve yaşatmalarına karşın; kimse kimsenin ırkına bakarak değer biçmez, biçemez bu şirin ilçede...

Taşlıçay'ı geçtikten sonra kuzeye doğru dar, inişli çıkışlı, sık kavisli, keskin virajlı; bazen iki tarafı kayalık, bazen bir tarafı duvar gibi yâr, diğer yönü göz alabildiğine boz ve verimsiz doğada çakıl, sivri keskin granit kayaların arasından süzülerek tırmanan, araçların birbirlerine yol verebilmek için beklettikleri ya da sürtünmeye kıl payı geçtikleri Balıklı Göl ve etrafındaki ören köylere giden çığır bir yol vardır. Dik yokuşları ve yamaçları ile baş döndürücüdür. Bükülerek Tendürek silsilesinin eteklerinde zirve yapan yolun bir tarafı; yârın dibini sıyrıp geçen dere, göz alabildiğine uzanan ova, tarla, çayır, çimen, rengârenk çiçeklerin kuşbakışı görünümü ile gerçek bir doğa harikasıdır.

Balıklı Göl ve etrafındaki köylere giden yol bir süre sonra Tendürek Dağ silsilesinin eteklerini terk eder. Gerek çıkışta gerek inişte biri bitmeden diğeri başlayan inişli çıkışlı keskin, bitmez tükenmez sıkıcı bükümlere dönüşür.

Balıklı Göl'e yaklaştıkça doğanın rengi değişir. Çorak, kurak, taşlık ve keskin granit sivri kayalıklarla dolup taşan kel arazi başlar. Volkanik kayaların, parazit tepelerin çevirdiği susuz, otsuz, verimsiz boz kızıl topraklardır buralar.

TURNAGÖL YAYLASI

Balıkli Göl'e halk arasında Balık Gölü denilir.

Balık Gölü'ne ve göl civarındaki derme çatma kerpiç evlerden oluşan ören köylere giden çığır yolun ova tarafı duvar gibi dik ve yüksek yarlardır. Diğer tarafta uzaktan Tendürek Dağının etekleri, yakından keskin sivri tepeler, göz korkutan granit kayalar ve seyrek aralıklı devasa kaya kütleleri vardır. Ekonomik getirisi olmayan bu kersek arazinin her bir karışının sahibi vardır.

Balıkli Göl ve civarındaki ören köylere giderken içinde bulunduğunuz araç, doğanın eğimine uyarak yer çekimine meydan okurcasına bir o yana bir bu yana yatar. Şaşkınlık ve kendinize göre güya dengeyi sağlama güdüsüyle, aracınızın devinimine ister istemez uyarak, siz de bir o yana bir bu yana devinerek dengeyi sağlamaya çalışırsınız. Şoförünüzün kendinden emin, telaşsız, keyifle sigarasını tütürerek, tek eliyle direksiyon sallamasını ecel terleri dökerek izlersiniz. Balıklı Göl'e ulaşmak için bir saatlik bir inişi daha göze almak gerekmektedir.

Ancak Balıklı Göl'e ulaştığınızda bu kadar zahmete değdiğini görürsünüz.

4

Bu yörede arazinin eğilimine göre, bazıları sakın ve sessiz, bazıları hoyrat ve çılgınca akan bir çok dere vardır. Kimisi ereğine ulaşır, nehirle birleşir, kimisi sıradağların ayraçlarında yitip gider.

Alihan deresi de bunlardan biridir. Tendürek'in yamaçlarından kopup gelen Duava Derecek Deresi ile birleşir. Dağların, vadilerin arasından süzülerek uzun ve meşakkatli yol alır. Geniş ve bereketli deltayı oluşturduktan sonra bodur ağaçların arasından geçerek Murat Nehri'ne ulaşır. İşte bu yolun bir tarafından kuşbakışı gördüğünüz ova Turnagöl Ovası'dır. Bu ovada yer alan onlarca yaylanın her birinin ayrı ismi vardır. Tümünün birden yer aldığı ovanın ismidir Turnagöl Ovası.

Duava Derecek Yaylası, Turnagöl Yaylalarının içinde en mümbit yayladır. Yaylanın bir ucu Taşlıçay, az bir kısmı da Diyadin sınırları içinde kalır, büyük kısmı da giderek Sarısu Ovası'na ulaşır. Böylece büyük kısmı Doğubeyazıt sınırları içinde kalır.

Turnagöl Yaylası içinde yer alan yaylalar bütün gibi görünüşüne karşın aralarında görünmez ancak yaşayanların bildiği çok net ve keskin sınırlar vardır.

Kimsenin diğerinin sınırına el atması, hayvanlarının, sürülerinin diğer yaylaya izinsiz girmeleri mümkün değildir.

Bunun çok sert ve değişmeyen müeyyidelerin olduğunu, karşılığının çok yaman olacağını yörede yaşayanlar çok iyi bilirler.

Yaylaları, güçlü aşiretler, ağalar, beyler birbirlerine kenetlenerek güçlerini birleştirmiş aynı soydan gelen klanlar sahiplenmişlerdir. Arazilerini titizlikle savunurlar. Üç dönüm taşlı tarla için bir babayiğit, bir tıfıl delikanlı göz kırpmadan feda edilir, kan dökülür. Sonrasında da bu yerin misliyle kan bedeli ödenerek barış sağlanır, ölen öldüğüyle, vuran mahpus damlarında kaldığıyla kalır. Geri dönüp de "Biz ne yaptık, değer miydi?" diye pişmanlık duyulmaz. Toprağın yasasına göre davranılmıştır ve kendilerine göre tartışmasız doğruyu yapmışlardır. Bu yasaları kendileri koymamışlardır ki, koyan böyle koymuştur, yaşatan böyle yaşatacaktır.

Sultan Abdulhamit'in (II. Abdulhamit, 1877-1909) aşiret düzenini sonlandırmak, aşiretleri toplum düzenine kazandırmak için sayısız alaylar (Hamidiye Alayları) kurduğu hâlde aşiret düzenini değiştiremedikten sonra bu düzeni değiştirmeye kimin gücü yetecektir? Bu gelenek ve göreneklere, kaide ve kurallara boyun eğip yaşamak ve yaşatmak burada yaşayan insanların boyunlarının borcudur. Zaten amaç arazinin nesnel değerini savunmak değildir. Amaç, mülkleri olduğuna inandıkları arazilerinde egemenliklerinden ödün vermemektir. Önemli olan budur. Zaafiyet gösterenler kendi mülklerini korumaktan aciz kişi konumuna düşerler. Arazi ırz demektir, namus demektir.

Arazisine, mülkiyetine sahip olamayanlar; kişiye kişi, aşiret ise aşiret olarak saygınlığını yitirir, gözden düşer, silinir, biterler...

Alihan Deresi; Turnagöl Ovası'nı batı yönünden yılankavi kıvrılarak, doğudan Balıklı Göl'e giden yolun alt tarafından, yârın dibinden, boz tepelerin eteğinden, kırmızı toprakları yalayarak, taştan taş sekerek, bazen deli dolu, bazen aheste aheste, Boti Yaylası'nın üst tarafında **Duava Derecek** suyu ile birleşir. Geniş ve verimli bir delta oluşturarak bütün yöreyi yeşile boğduktan ve uzun bir yolculuktan sonra Murat Nehri'ne ulaşılır.

Kürtçe "**du**" iki, "**av**" su demektir. Bu iki sözcük birleştiğinde **iki su** anlamına gelir. Bu iki suyun arasında kalan, yayla **Duava Derecek Yaylası'** dır.

Siyahın her tonunu taşıyan keçilerin bile tırmanamayacağı kadar dik, keskin ve heybetli, yaz ortasında kovuklarında karların şavkıdığı her bir kayalığın apayrı efsunkar görünüşü vardır. Buralar kayalıklar ile yol arasına yayılmış Ağrı Dağı'nın faal zamanlarında püskürttüğü, soğuyarak kütleleşmiş eriyik lavlar, kayalar ve çorak topraklarla kaplıdır. Arazinin bazı yerlerinde seyrekle de olsa geven otuna ve çakşıra rastlanır.

TURNAGÖL YAYLASI

Çakşır; cinsel gücü ve isteği arttıran rahatlatıcı özelliği olan, solunum hastalıklarına iyi gelen bu yörede çok sık rastlanan dağ bitkisidir.

Bir süre sonra dev kayalıklar Tendürek Dağı silsilesine doğru irili ufaklı tepeler oluşturarak yoldan ırar, gözden yiter...

Balık Gölü'ne tırmanan yolun üzerinde bir tarafı Turnagöl Ovası'na bakan, arkası Tendürek Dağı'na dönük devasa bir kaya kütlesi vardır. Yola bir hayli yakındır bu kaya kütlesi. Yol, Turnagöl Yaylası yönünden kaya kütlesini dolanarak Balıklı Göl'e doğru yokuşa sarar.

Bu kayanın ilginç bir görüntüsü vardır. Kaya; uzaktan bakıldığında dizleri üzerine yere çökmüş, kendine özgü duruşu ile Turnagöl Ovası'nı seyreden aslanı andırmaktadır. Kayanın görünüşü görkemli ve bir o kadar da etkileyicidir. Nemrut Dağı'nın kaya heykelleri gibi tasarlanarak yontulmuş ve getirilip bu masaya konurulmuş gibidir. Ancak kütlenin pürtükleri kayanın yontma olma kuşkusunu ortadan kaldırır.

Uzaktan tek parça gibi gözüken bu doğa harikası yontuya benzeyen kütleye yaklaşıldığında, bel ortasından bir insan bedeninin geçeceği kadar aralıklı iki ayrı parça olduğu görülür. Aslan'ın bedeni bel ortasından ikiye bölünmüş gibidir. Bu iki kaya parçası ilahi bir el tarafından öylesine ustaca yan yana kondurulmuştur uzaktan tek parça ve dizleri üzerine oturmuş aslan görünümünü vermektedir. Turnagöl Yaylası'nın en yüksek masasında yer alan bu doğa harikası kaya kütlesine **Gevreşir** denilmektedir. Kürtçe "**gevr/gevir**" taş-kaya, "**şir**" aslan demektir. Türkçesi **Aslantaşı** anlamındadır.

Bu taş, kayayı, kütleyi görüp de Çoban Elo öyküsünü anımsamamak, Turnagöl Yaylası'ndan söz edilirken de Çoban Elo öyküsünü anlatmadan geçmek olmaz.

Gevreşir; Turnagöl Yaylası'nın ve **Çoban Elo** öyküsünün en önemli doğa figürüdür.

Gevreşir'in ilginç ve bir o kadar da özel görünümünden esinlenen **Çoban Elo** öyküsü bu kaya kütlesini diğer kayalardan farklı kılar.

Olayın, ilk Azeri köylerinden Gundebibi Köyü'nün kurulduğu dönemler de geçtiği öykünür. Çoban Elo öyküsünün yaşandığı Gundebibi köyü daha sonra efsaneye göre Turnagöl'ün yoğun yağmur nedeniyle önce taşması sonra da suyunun çekilmesiyle birlikte yok olmuştur.

Böyle bir öykü var mıdır, yaşanmış mıdır? Tüm öyküler, gibi dilden dile aktarıla aktarıla gerçek gibi kabullenilen bir kır efsanesi midir?

Ruslar tarih boyunca; Türk, Azeri, Tatar, Çeçen, Abaza ve diğer ırklara karşı bitmez tükenmez hınç ve öfkeyle baskı uygulamış, bunları göçe zorlamıştır.

Bir kısım halk kendi istekleri ile kendilerine yakın soydaşlarının yanlarına göçerken bir kısmı ise daha sonraki dönemlerde özellikle Kırım'ın Ruslar tarafından işgalinden sonra başlayarak göç etmişlerdir.

Çoban Elo öyküsüne göre Anadolu'ya gelen Tatar kökenli Kırım ve Azerbaycan göçmenleri; Karakilise'nin doğusunda şimdilerin Taşlıçay ilçesinin çevresine, güneyde Tutar'ın (Ayntap'ın) merkezine, şimdiki Kılıçgediği ve Palandöken taraflarına, Şeriyen Suyu'nun güney taraflarına, Eleşkirt (Zedikan) ve takiben Eleşkirt Ovası civarındaki bereketli ova ve yaylalara yerleşmişlerdir. Belki de Çoban Elo öyküsü bu göçmenlerden evvel gelen başka bir göç dalgası sırasında yaşanmıştır.

Kim bilir?..

Azerbaycan taraflarından gelen ve Anadolu'ya yerleşen ekin ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan Terekemeler ve Karapapaklar inanış olarak Şii ve Caferi ekolündendir.

Karapapak ismi, siyah astragan papak/kalpak giymelerinden ötürü Azerilerin boylarından birine verilmiştir. Kırım, Azerbaycan, Gence, Semerkant, Taşkent, Buhara, Akmesicet taraflarından gelenlerdendirler.

Karapapakların diğer bir alt boyu olan Terekeme ismi ise Arapçada, Türkmenler sözcüğünün karşılığı olan terâkime sözcüğünden kaynaklanmaktadır. Terekemeler daha çok Türkmen kökenli halktır. Giderek Azeri halkla kaynaşmışlar ve aynı kökten geldikleri kabul görmüştür. Terekeme, yurtlarını terk edenler anlamına da gelir ki bu yöre halkına uygun düşmektedir. Terekemeler ile birlikte adlandırılan Karapapaklar ayrı bir etnik grup olarak tanımlanmış olsalar da Azerbaycan Türklerinin bir alt etnik gruplarıdır.

Yakın tarihe bakacak olursak Terekemeler, Azerbaycan'ın iç ve kuzeybatı topraklarında yaşayan halkları olarak bilinir. Bu bölgelerin ve Güney Kafkasya'nın Rus işgaline uğramasıyla birlikte 1813 ve 1828 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne ve İran'a göç etmişlerdir. 93 harbi diye bilinen (1877-1878) Osmanlı-Rus

TURNAGÖL YAYLASI

Savaşı sonrasında, Rusların Kars'ı işgalleriyle Terekemelerin yerleştikleri yöreler yeniden işgale uğramıştır. Terekemeler ve Karapapaklar zorunlu olarak buralardan da ayrılarak Anadolu'nun doğu ve iç taraflarına göç etmişlerdir.

1914'de Birinci Dünya Savaşı'nda, Doğu Anadolu Bölgesi de Rus işgaline uğradığında aynı halk bu defa başta Yozgat, Sivas, Boğazlayan, Ulaş, Kangal, Yerköy olmak üzere Anadolu'nun içlerine akmışlar, 1917'de Sovyet Devrimi ile Ruslar geri çekilince gidenler kısmen geri dönmüşler, kalanlar kültürlerine ve geleneklerini bağlı olarak bu yörede yaşamlarını sürdürmüşler, sürdürmektedirler.

İşte bugün Anadolu'daki Azeri köyleri bu göçlerin ürünleridir. Giyim, kuşamdan, konuşma ve komşuluğa, yemekten, düğün ve ölüm törenlerine kadar öz harslarına sıkı sıkıya bağlıdır. Örneklersek; Azeri halkın hâlen severek yedikleri kendilerine özgü yemekleri vardır. Bu yemeklerden hangel ya da hingel ve haşıl çok bilindiği için Terekeme ve Karapapaklara yerli halklar tarafından "Haşıl yiyenler" diye latife yapılmaktadır. Hangel, bir çeşit hamur yemeğidir. Yufka biçiminde açılan hamur kare şeklinde lokmalık kesilir, suda pişirildikten sonra üzerine sarı yağda dağlanan soğan ve sarımsaklı yoğurt karışımı bulamaç dökülerek yenir.

Haşıl yemeği ise kalın bulgurla yapılır. Suda haşlanan bulgur başka bir kaba alınır, üstüne yağ ve yoğurt dökülerek yenir.

Yoksulluk dönemlerinde gerek haşıl ve gerekse hingel-hangel sıkça yenilen yemeklerdendi. Her iki yemek de maliyeti sıfıra yakın ucuz ev yemekleridir.

Yoksul halkın severek biraz da zorunlu olarak yedikleri ve hâlen de ara sıra yaptıkları yemeklerdir. Ucuzluğu ve kolay yapılması nedeniyle yoksulluk dönemlerini anımsatmak, iğnelemek isteyen yörenin yerli halkı Azerilere "haşıl yiyenler" diye ufaktan takılırlar. Bunlar tatlı latifelerdir, takılmalardır ve kesinlikle küçümseme amacı taşımamaktadır.

Batı Kafkasya ve Azerbaycan göçmenleri oluşturdukları Azeri köylerinin etrafında Kürt ve Ermeni halkının yaşadığı köyler vardı. Ancak ne Türkler, Türklüklerini ön plana çıkaran bağnaz kişilerdir ne de Kürtler ve Ermeniler.

ÇOBAN ELO ÖYKÜSÜ

“Saba eser gusum’yiter, ki mürgi dile lanedir,
fısl’daşır sükun eder, bu bir güzel teranedir.”(Rübabı şikeste-T. Fikret)

Turnagöl yakınlarında ki kayalık kesime sırtlarını dayayarak kendilerini güvence altına alan geliş tarihleri bilinmeyen Kırım ve Azerbaycan göçmenleri avuç içi gibi sulak mı sulak, bereketli mi bereketli, tarla ve çayırları bol bolamat, bugün Turna Göl Yaylası olarak bilinen, kuzey ve güney yönlerinden iki derenin aktığı mümbit topraklara yerleşmişler. Göçmenlerin geldikleri dönemde iki derenin arasında turnaların yoğun olarak yaşadıkları buz gibi soğuk berrak ve duru göl varmış. Göl, konup kalkan turnaların şen şakrak kanat çıgırıışlarından, ötüşlerinden, sırma gibi parlak tüylerinden, turnalarının çokluğundan, turnaların yurdu yuvası olmasından esinlenilerek **TURNAGÖL** olarak bilinirmiş. Bu gölde bir de kırmızı pullu alabalık varmış, sazan varmış başkaca da balık yokmuş. Alabalık her derde devaymış, bugünkü Cumaçay suyunun alabalıklar gibi, Balıklı Göl’ün alabalıkları gibi.

9

Efsaneye ya da öyküye göre;

Kırım göçmeni iki aileden büyük bacı olanı Behiye Bibi, erkişisi İbrahim ve torunu Elif, Küçük Bacı Huri Bibi ve torunu Elaattin -aile arasında Elo- yola düzülmüşler, aylarca belki de yıllarca yol almışlar soydaşlarının bulunduğu bu yöreye gelerek konmuşlar.

Bu muhacir kafilesinde herkes birbirlerinin büyüklerine, hanım analarına, nine’lerine **bibi** dermiş. Görenekleri böyleymiş. Bu geleneği terk etmemişler. Aslında Terekeme ve Karapapaklar’ın eke kadınlarına **bibi** diyerek seslenmeleri bu yörenin Türk halkı arasında da var olan bir gelenekmiş, oldukça yaygınmış.

Civar köy halkı bu nedenle Batı Kafkasya muhacirlerine **bibi’ler** derlermiş.

Yerleşme aşamasında tüm muhacirler birlikte imece usulüyle kerpiçten evler yapmışlar. Civar köylerdeki Kürtler ve Ermeniler de muhacirlere sahip çıkmışlar. İnanılmaz yardımlarda bulunmuşlar. Azerilere her türlü destekten geri durmamışlar, evleri yapılcıncaya kadar barınaklarında barındırmışlar, dam

TURNAGÖL YAYLASI

altlarını birlikte kurmuşlar, lokmalarını paylaşmışlar. Arazi zaten ganiymiş. Gelenlere tarlalar, çayırlar, harman yerleri vermişler. Mal, davar bağışlamışlar, yaşamlarını kolaylaştırmışlar.

Yöre halkı ve ilk gelenlerle sonradan gelen göçmenler iki bacıya; köye ilk taşı koyan **Bibi**'lere; özellikle öngörülü, çalışkan, sözünü dinleten, sözü dinlenen Behiye Bibi'ye saygıda kusur etmemişler, büyükleri olarak kabul etmişler, etrafında dönmüşler. Bir süre sonra muhacirlerin kendi ayaklarının üstünde durabileceklerini gördüklerinde evlerine, köylerine dönmüşler.

Her muhacir bir iki odalı dam altı, bir iki ağaç dalı ile kapatılmış iğreti ahır oluşturduktan sonra herkes kendi işine gücüne sarılmış.

Bu arada Büyük Bibi'nin erkeği'si İbrahim ölmüş, torunu Elif ile kadın başlarına kalmışlar.

Yörede Türk, Kürt ve Ermeni halkları birlik ve beraberlik içinde bir arada yaşamışlar. Köyün adı da sonradan gelen Azeri halkının birbirlerine "**bibi**" demelerinden dolayı **Bibiler Köyü** olarak kalmış.

Öngörülü, çalışkan, bilgeliği ile ön plana çıkan Behiye Bibi'nin sıfatı Kürtlerin **Yaşlı Kadın** anlamında "**Bire**" sözcüğünü sık kullanmaları nedeniyle bibi sözcüğü zamanla **Bire**'ye dönüşmüş. Giderek Behiye Bibi'nin "**Behiye**" ismi de "**Bibi**" sıfatı da unutulmuş ve adı sadece Bire kalmış. Köylerinin adı da Kürtçe köy anlamına gelen "**Gunde**" sözcüğü ile birleşmiş, "**Gundebire**" olmuş.

Çoban Elo efsanesinde geçen Gundebire'nin bugünkü Gundeperi (Toklu) köyleri ile ilgileri yoktur. Çoban Elo bir öykü, efsane, gerçekliği kuşkulu, belki de gerçekle hiç bir ilgisi yoktur. Bu günkü Gundeperi Köyleri halen varlığını sürdüren iki ayrı yerleşim yerleridir.

Behiye Bibi kısa zamanda etraf köylerin Kürt ve Ermenilerin de saygısını kazanmış. Sonradan gelen göçmenler de **Behiye Bibi**'nin isminin etrafında oluşan güvenin çekim ile bu köye yerleşmişler. **Gundebire** gelişmiş, büyümüş. Ekinlerinden ödün vermeyerek diğer halklarla birlikte dayanışma içinde mutlu yaşamışlar. Huri Bacı fazla göze batmayan kendi hâlinde bir kadınmış. Kimseye dillendirmedeği hastalığını için için yaşamış ve sessiz sedasız ölüvermiş iki gözlü kerpiç damında.

Gelenler gelmiş, yerleşenler yerleşmiş, yaşayanlar ihtiyarlamış, ihtiyarlar ölmüş, yeni nesiller oluşmuş, çocuklar büyümüş, büyüyenler evlenmiş, evlenenler yeni ev kurmuşlar. Çoban Elo öyküsü dilden dile anlatıla anlatıla bugüne kadar gelmiş.

Azeriler, gelenek ve göreneklerine bağlı, gözlerinin içi gülen, sevecen, iyiliksever, sevilen, sayılan, şaka yapmasını bilen ve şakayı kaldıracabilen halktır. Hep böyle kalmışlar, kalmaktadırlar.

Elo, babasını ve anasını göç sırasında yitirmiştir. Şimdi iyice yalnız kalmıştır. Artık tek umarı Behiye Bibi'dir. Behiye Bibi'nin duldasında anasının evinde yalnız başına yaşamaktadır. Bibi çocukları olsalar bile, ergen kızla ergen oğlanın aynı evde birlikte yaşaması geleneksel ve kültürel olarak bu toplumda uygun karşılanmamaktadır. Bire ne yiyorsa Elo'ya da onu yediyor, Elo'yu yıkıyor, üst başını yuyuyor, bakıyor, torunu Elif'ten ayırmaksızın.

Kürtlerin Behiye Bibi'ye taktıkları Bire ismi o kadar tutmuştur ki artık Azeriler de Behiye Bibi'ye Bire demektedirler.

Ama gel gör ki Elo, sünepedir, Bire yıkamazsa günlerce elini bile yıkamak içinden gelmez. Kendini idare etmekten acizdir, başına vur ekmeğini elinden al tiplerindendir. Korkaktır, pısırtır.

Elif farklıdır. Allah vergisi, dillere destan güzelliği körpe vücudunda filizlenmiş, dal budak salmış gün be gün gelişmişti.

Güzeldir Elif, bir bakan bir daha bakar

Ergin olsun, geçkin olsun.

Erkek olsun, kadın olsun.

Güzelliği temaşaya sebep aranmaz, kimi kendi için bakar, kimi oğlu için...

Kimi bu güzelliği doya doya seyreylemek için.

Ama mutlaka bakar, Elif'in güzel gözlerine, endamına, boyuna bosuna, ince beline, iki örük sırma saçına, başına, keman kaşlarına, suna yürüyüşüne.

Hayrandır yöre halkı Elif'in, ağırbaşlılığına, iş bilirliliğine, gücüne, cesaretine.

Yüreklidir, bileklidir, Elif'e söz geçirmek kimin haddinedir.

Gençler, delikanlılar laf atamazlar, göz kırpamazlar, kaş kaldıramazlar, bıyık buramazlar Elif'e.

Herkes kendi yoluna...

Değme yiğitler Elif kadar ustaca ata binemezler.

TURNAGÖL YAYLASI

Behiye Bibi'nin erkişisinden kalma atı vardır. Elif dedesinden kalma atı gözü gibi sever, tımar eder, eliyle yedirir, bakımını yapar.

Elif iki başı çift çengelli omuzlukla su taşır, koyun güder, yayık yayar, yağ tutar, peynir yapar, tandır yakar, hamur yoğurur, ekmek pişirir, Bire'nin yemeğini, çamaşırını eksik koymaz.

İki göz evi fincan gibi pürü paktır Bire'nin. Ahırda ne koyun gıgısının ne de at tersinin kokusu vardır. Yorgunluk nedir bilmez Elif kız. El emeği göz nuru işler, örnek çıkarma, yastık başı nakışları Elif'in günlük işlerindendir. İşlerinden bıkkınlık göstermez. Endamlıdır, çalımıdır, telli turna gibidir Elif Kız...

Yürüyüşünde adımları sezilmez. Buz üstünde kayar gibidir. Başı diktir, görünüşü görkemlidir, kendini beğenmiştir Elif, güzelliğinin ayrılmadadır. İnsanlara tepeden bakar gibidir. Ama alçak gönüllüdür. Yaradılışı böyledir işte, elinde değil. "Ben buradaysam benim güzelliğimden başka bir güzelliğin hükmü hikmeti yoktur..." der gibi salınıp çalım satar, bulunduğu yerde ki kişileri gölgeler Elif kız.

Elif'e kötü gözle bakılmaz, bakılamaz.

Köyün gençleri delikanlıları Elif'ten bir de korkarlar, bir de çekinirler ki...

Köyün sümüklü, pısırik yeni yetmelerinden Bayro, çeşme başında kızlı erkekli su sırası beklerlerken artık nasıl olmuşsa olmuş, şeytana uymuş, Elif'e göz kırpmış hovardaca. Elif omuzlukla Bayro'yu köyün öte başına kadar kovalamış. Elinden zor kurtarmışlar biçareyi. O günden sonra köylüler Bayro'yu gördükçe gülerken, alay ederlermiş; "Ulan oğlum Bayro, sen kim, Elif'e göz kırmak kim?" diye .

Elo'yu köyde bir duvar dibinde üst dudağında kurumuş yeşil sümüğü ile salak salak oturmuş, Bire'nin dürüm yapip eline tutuşturduğu üzerine yağ sürülmüş gagala ekmeği kemirirken görmeye köylüler alışkındır.

Köyde günler diğer köylerdeki gibi biri birinden farksız geçip gitmektedir. Düğünler, dernekler olmazsa, harman, bulgur kaynatma zamanı değilse neredeyse insanlar yaşadıklarının farkında bile olmayacaklardır.

Bire, önemli işlerin son karar katıdır köyde.

Bire'ye sormadan kimse önemli işlerde kendi başına karar vermez, veremez. Öngörüsünde yanılmayan Bire'nin sözünden kimse çıkmaz, çıkamaz.